

Konu: Ruhsal İnsan
Yazı: 06

Üç şaire göre: İnsan

Doç. Dr. Haluk Berkmen

İnsanı tanımlamak hiç de kolay değildir. Anadolu şairleri insanın, ruh-beden bütünlüğü içinde sürekli gelişip değişen bir yapı olduğunu görmüşler, şiirlerinde dile getirmişlerdir. Burada, üç Anadolu bilgesi olan Pir Sultan Abdal'dan, Hacı Bayram Veli'den ve Yunus Emre'den birer örnek sunacağım.

Pir Sultan Abdal

**Âdemoğlu şu dünyaya gelince,
Yeni açmış güle benzer misali.
Anasından doğup kırkı çıkınca,
Kalaylanmış tasa benzer misali.**

Mushaf alıp hocasına varınca, (Mushaf = Kur'an-ı Kerim)
Destur alıp mektebinden dönünce, (Destur = İzin)
**On yaşından onbeşine girince,
Yen-aşlama dala benzer misali.** (yen-aşlama = yeni aşlanmış)

**Yirmisinde kara sakal getirir.
Otuzunda bağdaş kurmuş oturur.
Kırk yaşında sohbetleri yetirir.
Önü bendli göle benzer misali.** (önü bendli = sakin, kontrollü)

**Ellisinde kara sakal bozarır,
Altmışında dinlenmekten haz alır.
Kalbi dızıklanır, aklı azalır.
İçi çürük koza benzer misali.** (koz = ceviz)

Yetmişinde deve gibi mozulur. (mozulmak = böğürmek, inlemek)
**Sekseninde ilik kemik sızılar.
Doksanında yol göründü gaziler,
Gazel olmuş güle benzer misali.**

**Pir Sultan'ım bunu böyle buyurdu.
Müminleri Hâk kendisi kayırdı.
Yüz yaşında talan geldi savurdu,
Uçup gider kuşa benzer misali.**

Hacı Bayram Veli

Hacı Bayram Veli 1352 - 1429 tarihleri arasında Ankara'da yaşamış olan Türk bilgisi ve şairidir. **Bayramilik** Tarikatını kurmuş, Tanrı'nın insan gönlünde görünüş alanına çıktığı inancını savunmuştur. Hacı Bayram Veli'nin geliştirdiği inanca göre temel varlık Tanrı'dır. Vahdet-i Vücûd felsefesi onun görüşünün ana kaynağı olmuştur. İnsanın olmuş bitmiş bir varlık olmadığını ve kendisini inşa ederek geliştirmesi gerektiğini savunmuş bir Anadolu bilgesidir. Döneminin önemli bir kişisi ve hocası imiş ki, sultan ikinci Murat onun öğrencilerini askerlik görevinden muaf tutmuştur. Bu bilge kişi insanı bakın nasıl tanımlıyor:

**Çalabım bir şâr yaratmış, iki cihan âresinde
Bakıncak didar görünür, ol şârın kenaresinde.**

Çalap = Tanrı ve şar = şehir olduğuna göre Tanrı insanı iki cihan arasında, fizik ile metafiziğin ufkunda bir şehir olarak yaratmıştır. Bu şehrin kenarına baktığımda Tanrı'nın güzel yüzü görünür. Bu ifadede ilginç olan insana doğrudan değil, bedeninin dış görüntüsüne odaklanmadan, sezgiyle bakıldığında Tanrı'nın güzel yüzünün belirginleştiğidir. Burada insanın ruhunu sezmekten söz ediyor. Didar "güzel yüz" demektir ve bu söz ile işaret ettiği Allah'ın güzel isimleri, yani **Esmâ-ül Hüsnâ**'lar, güzel sıfatlardır.

**Nagehan, ol şâre vardım, ol şarı yapılırd gördüm
Ben dahi Bir'e yapıldım, taş-ü toprak aresinde.**

Nagehan = ansızın, aniden o şehre gittim ve şehrin inşa halinde olduğunu gördüm. Yani, insan olmuş-bitmiş bir yapı değildir. Sürekli dönüşür ve hem inşa edilir hem de kendini inşa eder. Dönüşen ve oluşan sadece bedeni değil aynı zamanda ruhudur. İnsanın bedeni her-ne-kadar taş ve topraktaki minerallerden oluşmuş olsa da asıl özü Tanrının birliğidir. Kendisinin de birlikten ibaret olduğunu (BİR'likten geldiğini) söylüyor. Bu ifadede Muhiddin İbnül Arabî'nin **Vahdet-i Vücûd** (varlığın tekliği) bakışı da bulunmaktadır.

**Ol şârdan oklar atılır, gelir ciğere batılır
Arifler sözü satılır, ol şârın pazaresinde.**

İnsan denen kale gibi korunaklı şehirden oklar atılır. Atılan oklar burada bir benzetme (mecaz) olup, yaralayıcı ve kırıcı sözler kastedilmektedir. Bu bakımdan, bu sözler insanın ciğerine batar. Kendini koruma gayreti içinde olan (ego varlığı) insanı çepeçevre duvarlarla korunan bir kaleye benzetiyor.

Oysaki bu kalenin içinde kurulan pazaryerinde arif kişilerin sözleri satışa hazır sunulmuş durumdadırlar. İsteyen onlara tâlip olup onları satın alabilir. Burada sözü edilen satış para karşılığı olmayıp, bilginin elde edilmesi için gerekli olan emek ve çabaya işaret etmektedir.

Şakirtleri taş yontarlar, yontup üstâda sunarlar Çalabın ismin anarlar, ol taşın her paresinde

Şakirtler = çıraklar taş yontarlar diyor. Burada kastedilen taş insanın alt benlik boyutudur. Katı bir taşa benzeyen **nefs-i emmare** yontulup güzel bir heykele dönüşmesi esas amacı oluşturur. Ancak, bu gayeye doğru yaklaşıp yaklaşılmadığını saptayacak olan çırak değil, usta olan mürşittir. Benliğin yontulup güzelleşmesi için insanın sürekli Tanrı'yı anması ve hatırlayıp zikretmesi gerekmektedir.

Bu sözü arifler anlar, cahiller bilmeyip tanlar Hacı Bayram kendi banglar, ol şârın minaresinde.

Burada edilen sözleri cahiller anlamayıp kötülerler. Tanlamak = kötülemek demektir. Banglamak = bağırarak, seslenmek olduğuna göre ve minareden insanlar ibadete çağırıldıklarına göre, Hacı Bayram Veli'nin yaptığı insanları ibadete (güzel eylemlere) davet etmektir. "Kendi" sözü "tek başına" anlamında olup, "Hacı Bayram Veli kendi kendine konuşur, arif olan anlar" demek isteniyor. Şârın minaresi aynı zamanda şehrin en yüksek noktası olduğundan, insanın ulaşacağı en yüksek benlik katı olan **İnsan-ı Kâmil** mertebesini simgelemektedir. Hacı Bayram Veli bu yüksek benlik katından insanlara seslendiği için onun sözlerinin gizli anlamı sadece ârif olanlara (bilge kişilere) açıktır.

Yunus Emre

İnsanlık anlayışı ve benlik boyutu en üst mertebelere ulaşmış olan büyük bilge şair **Yunus Emre** aynı görüşü bakın nasıl yalın ifade etmiş:

**Çıktım erik dalına anda yedim üzümü,
Bostan ıssı kakıyıp der `ne yersin kozumu`.**

**Kerpiç koydum kazana, poyraz ile kaynattım,
'Nedir?' diye sorana, bandım verdim özünü.**

**İplik verdim çullaha, sarıp yumak etmemiş,
Becid becid ısmarlar, gelsin alsın bezini.**

**Gözsüze fısıldadım, sağır sözüm işitmiş,
Dilsiz çağırıp söyler, dilimdeki sözümü.**

**Yunus bir söz söylemiş, hiçbir söze benzemez.
Münafıklar elinden örter mana yüzünü.**

Bu şiir değişik kişiler tarafından yedi değişik şekilde yorumlanmıştır. Bu yorumlara "**şerh**" adı verilir. Ben de kendi yeteneğim ve anlayışım çerçevesinde bu şiiri yorumlamak istiyorum.

Erik ekşi, üzüm tatlıdır. Erik dalı veya genelde ağaç bu dünyayı temsil eder. Çünkü tahta katıdır, yani bu dünyanın sertliğini ve zorluğunu simgeler.

Erik dalına çıkıp üzüm yemekle "dünyanın ekşi yaşantısının tatlı yönlerini buldum" demek istiyor. Çünkü erik ekşi üzüm tatlıdır.

"**Bostan ıssı**" (bostanın sahibi) ile bu maddi dünyaya hâkim olmak isteyenleri kast ediyor. "Koz" ceviz demektir ve "ne yersin kozumu" diyen kişi "Bu dünya malı benimdir" diyen, maddeye önem verendir. Onlar için varlık çetin ve katı bir ceviz gibidir. Nesneyi maddi yönüyle kabul edip, diğer enerji özelliklerini göz ardı edenlerden söz ediyor. Yunus için tatlı ve yumuşak olan onlara acı ve sert gelir. Bu bakımdan erik ağacını ceviz ağacı olarak görürler. Bu tür insanlar ruh kavramını da inkâr ederler.

Kerpiç tuğlanın eski adı olup toprak ve samandan yapılmıştır. Poyraz gibi soğuk bir rüzgârla kaynaması mümkün değildir. Yunus, kerpiç kadar sert nesnelere bile özüne ulaşmanın mümkün olduğunu belirtiyor. Ayrıca insanı da sert bir tuğla, sadece beden olarak görenlere sesleniyor. "Bandım verdim özünü" demekle "insandaki ruhsallığı gösterdim" demek istiyor.

"**Çullah**" çul yapan, yani bugünkü anlamda terzi veya dokumacı oluyor. İplik "çokluk, kesret, ayırık nesnelere" anlamını taşıyor. "Bu dünya işleri ile ilgilenene birçok nesnelere verdim" derken, aslında "bu dünyanın maddi yönüyle ilgilenenler sadece çokluk görürler, çoklukla uğraşırlar" demek istiyor.

"sarıp yumak etmemiş" sözü ise "**vahdet, BİR'liğe erişmemiş**" (teklik kavramını anlamamış" demek istiyor. "becid etmek" sürekli gayret göstermek demektir. Becid sözünü tekrar ederek çok fazla gayretle çalışmayı anlatmak istiyor. Ismarlamak ise "tembih etmek, istemek" anlamlarında olup "sürekli benden istiyor, bana hatırlatıyor ve gelip alsın bezini diyor". Yani bu dünya malını gelip görsün ve kabul etsin, demek istiyor. Böylece "dünya malının ve maddi olanın önemini kavrasın" denmiş oluyor.

Yunusun sözleri beş duyu ile algılanacak ve mantık çerçevesinde anlaşılacak sözler değildir. Bu sözleri seslendirmek için dil sahibi olmak gerekmez. Gönül gözü ve gönül kulağı ile anlamak, görmek ve dinlemek gerekir. Gözsüz olan (kör olan) gönül gözü kapalı olan kişidir. "Kör olanın kulağı duyuyor ve ben ona anlattığım halde dediklerimi duymuyor, fakat sağır olan kişinin gönül gözü açık olduğu için dediklerimi işitmiş. Dilsiz olan da bu dediklerimi anladığı için, dilden değil de gönülden anladığı için, bu dediklerimi davranışlarıyla anlatabiliyor.

Yunus Emre öyle bir söz söylemiş ki sözü dış anlamıyla yorumlayanlar için hiçbir anlamı yok. Ama esas amacı, ikilikte kalıp birliği ve tekliği ret edenlerden sözlerinin anlamını örtmektir. Çünkü o tip insanlar anlamayınca saldırgan olurlar ve olmadık sözlerle kişiyi aşağılarlar.

Şiirin tümü daha uzundur. Burada en önemli gördüğüm bölümleri aktardım.